

KULTURNO-POVIJESNE ODREDNICE KUMROVEČKOG KRAJA

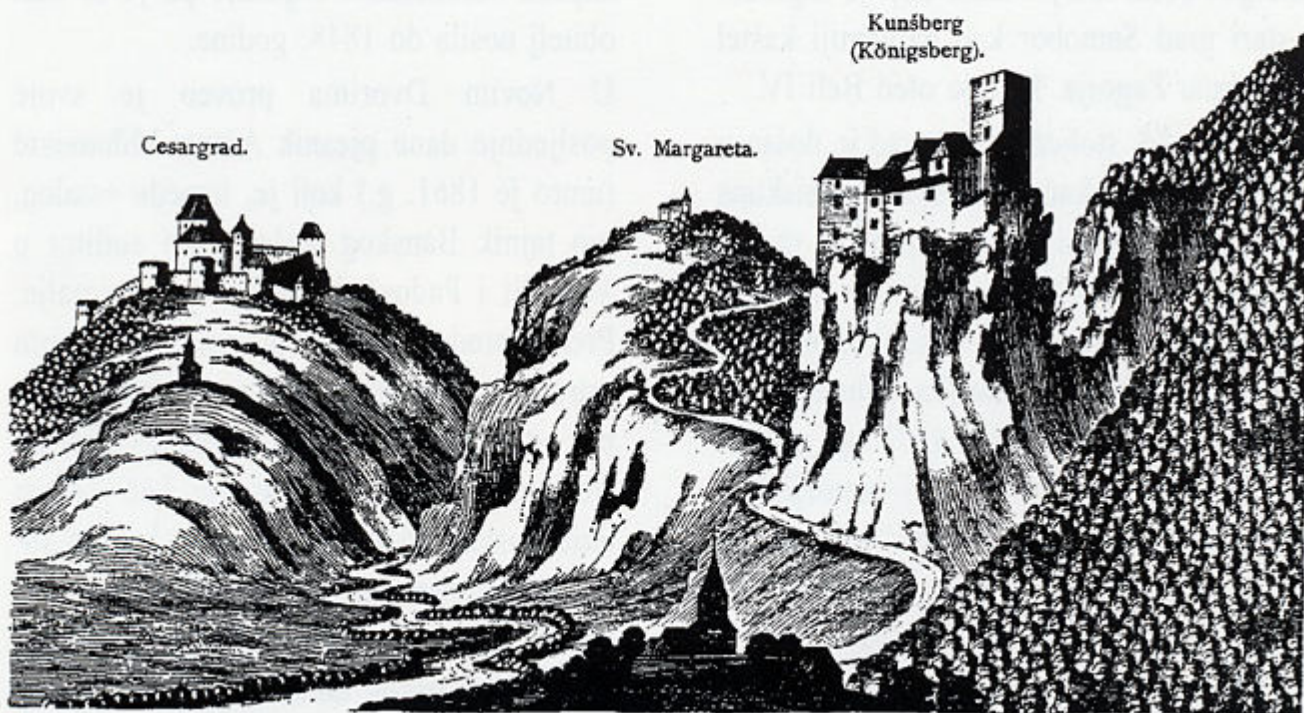
NADICA JAGARČEC

U svojoj dugoj prošlosti Hrvatska je često mijenjala opseg i granice. No vjekovima je ostala nepromijenjena njezina sjeverozapadna granica, granica između Hrvatskog zagorja i Slovenije, tj. tok rijeke Sutle koja izvire u Maceljskoj gori i teče, uglavnom, od sjeveroistoka prema jugozapadu, sve do ušća u Savu kod Zagreba. Kumrovec se smjestio u kotlini koja je na zapadu zatvorena humcima između kojih protječe Sutla pa se po tom riječnom prolazu ovaj kraj i selo u njemu zove Razvor. U istočnom dijelu kotlina je zatvorena klancem Zelenjakom, kroz koji se Sutla

probija između strmih strana Bizeljske gore i Kunšperga s jedne strane, a s druge se dižu stijene Cesargradske s ruševinama Cesargrada.

U kumrovečkoj kotlini, na lijevoj strani Sutle, blago se spuštaju brežuljci gusto naseljeni rasutim selima Ravnog Brezja, Kladnika, Škrnika Donjeg i Gornjeg, Razvora, Kumrovca i Risvice.

Ovaj prelijepi pitomi kraj, pun zelenila, termalnih ljekovitih izvora, kraj po čijim se obroncima prostiru vinogradi, kleti, oranice i voćnjaci, postao je nakon Drugoga svjetskog rata poznat i van okvira naše domovine, po Kumrovcu, rodnom mjestu Josipa Broza Tita. Na samom kraju 19. stoljeća, točnije 1892. godine u mnogobrojnoj obitelji Marije (rodene Javeršek iz susjednog slovenskog sela Podsreda) i Franje Broz, rodio se Josip, sedmo od petnaestero djece.

Majka Božja Rizvička.

Ulaz u Zelenjak sa sjevera.

(Po starom drvorezu od god. 1682.)

Iako je posljednjih pedesetak godina ovog kraja usko povezano uz ime i osobu Josipa Broza Tita, prošlost ovdje počinje još od neolita. O tome svjedoče predmeti (sjekire, brončane narukvice, ostaci posuda) pronađeni na lokalitetima u okolici - Špičev breg, Miljana, Ravno Brezje itd. Ti nalazi ne trebaju čuditi ako se zna da su dolinom Sutle prolazile prometnice po prirodnom prijelazu od naseljenih područja oko Ptuja (Poetoviae) do Siska (Sisciae).

Pod svojim se imenom Kumrovec u pisanim spomenicima prvi put javlja godine 1463. kao jedan od posjeda Cesargrada, koji je od ranije, već u 14. stoljeću u vlasti Celjskih grofova. O samom datiranju Cesargrada postoje dvojbe o tome tko ga je i kada sagradio. V. Klaić iznosi dvije pretpostavke, jedna je da su Cesarvrh dobili od Andrije II Templari i da su oni sagradili Cesargrad dok je druga pretpostavka, kojoj se priklanja i sam Klaić, da je Cesargrad podigao češki kralj Otokar koji je sagradio i stari grad Samobor kao najjužniji kaštel za obranu Zagorja, koje je oteo Beli IV.

Početak 16. stoljeća Cesargrad je došao u posjed Tome Bakača Erdödyja, nadbiskupa ostrogonskog. Iako je Cesargrad kao utvrda tijekom 15. stoljeća odolijevao turskim pljačkaškim pohodima u Štajersku, prilikom kojih je stradala i sutlanska dolina, u 16. stoljeću za seljačke bune 1573. g. grad je oštećen. Zapalio ga je prvi zapovjednik ustaničke vojske Ilija Gregorić. Nakon toga bio je obnavljan ali doskora, početkom 17. stoljeća, prestankom turske opasnosti obitelj Erdödy gradi na pogodnijem mjestu Nove Dvore Klanječke.

O Cesargradu je dr. A. Horvat zapisala da ima zidove preko 6m debele, sistem zidina učvršćenih kulama, tako da se čini da je vanjski dio burga vrlo prostran. Svojim položajem 509 metara nad Sutlom, nadzire prometnicu koja je prolazila dolinom rijeke. Ova srednjovjekovna utvrda pripada važnijim građevinama te vrste u Hrvatskoj. Potrebno je nastaviti istraživanja vezana uz Cesargrad jer postoji još čitav niz neistraženih momenata bitnih za određivanje povijesnih procesa i utjecaja na ovim našim prostorima u srednjem vijeku. Novi Dvori povezani su s prilikama i događajima takvog značenja da prelaze granice naše zemlje. Bio je to dvor hrvatskog bana Tome Erdödyja koji je kod Siska g. 1593. pobijedio Turke i tako zaštitio već ugroženi Zagreb, a ta pobjeda, tada najjače ratne sile svijeta, značajna je i utoliko što se Turci nakon toga povlače. Godine 1607. Toma Bakač Erdödy dobio je nasljednu čast župana Varaždinske županije pa je tu čast obitelj nosila do 1848. godine.

U Novim Dvorima proveo je svoje posljednje dane pjesnik Antun Mihanović (umro je 1861. g.) koji je, između ostalog, bio tajnik Banskog stola, vojni auditor u Veneciji i Padovi, konzul u više zemalja. Prema predaji upravo je Zelenjak svojim prirodnim ljepotama inspirirao pjesnika, da baš tu napiše 1835. godine pjesmu *Horvatska domovina* koja je kao *Lijepa naša* postala hrvatskom himnom krajem 19. st. U spomen na stogodišnjicu hrvatske himne Braća Hrvatskog Zmaja uz pomoć cijeloga hrvatskog naroda a osobito naroda ovog kraja, podigli su 1935. godine, unatoč

velikosrpskoj diktaturi, spomenik pjesniku hrvatske himne.

Obitelj Erdödy, braća Sigismund i Nikola, dali su 1630. godine podići u Klanjcu najveću crkvu ovog kraja, posvećenu Navještanju Marijinu. Uz župnu crkvu sagrađen je i franjevački samostan. Osnivači samostana pokopani su u grobnici ispod svetišta crkve. Osim osnivača tu su pokopani i drugi članovi obitelji Erdödy npr. Karlo Erdödy i njegova žena Henrika Harbuval Chamare, vlasnici vlastelinstva u Razvoru i roditelji naše prve operne primadone Sidonije Rubido Erdödy. Karlo Erdödy bio je jedan od onih velikaša koji su zajedno s grofom Jankom Draškovićem i Jurjem Oršićem pristali uz Gajevo nastojanje tj. uz hrvatsku narodnu ideju, početkom tridesetih godina 19. st. Karlo Erdödy nasljedio je vlastelinstvo u Razvoru koje, osim gospodarskih zgrada, uključuje i kasnobaroknu kuriju sagrađenu 1778. godine. Ovaj jednokrilni, dvoetažni dvorac, čije je prizemlje ukopano u strminu brežuljka, pravokutne je osnove, osim arhitektonske posjeduje i povijesnu vrijednost jer je prema nekim navodima ovo bio rodni dom Sidonijin. Otac Karlo odgajao je svoju djecu u hrvatskom duhu pa nije stoga čudno da se Sidonija vrlo aktivno uključuje u tadašnja preporodna kretanja. Zahvaljujući uvelike i njezinom angažmanu Hrvati su 1846. godine dobili svoju prvu nacionalnu operu *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog. O značenju Sidonijina djelovanja u vrijeme Hrvatskoga narodnog preporoda govori i činjenica da je majstor Bukovac, pola stoljeća nakon Ilirskog pokreta, na svečani zastor u Hrvatskom narodnom kazalištu,

među "muževe ilirske dobi" stavio i jedinu ženu - Sidoniju Rubido, rođenu Erdödy. Sidonija je umrla 1884. u Gornjoj Rijeci, njezin sin Radoslav Rubido, veliki župan varaždinski, za razliku od svoje majke ne nastavlja prohrvatsku, već prougarsku politiku, kao odani službenik hrvatskog bana Khuena Hedervaryja.

Dok se u 17. stoljeću uz franjevački samostan, u početnoj urbanoj jezgri naseljuju "hospites", iz daleka nadošli zanatlije i trgovci, Klanjec se razvija u građansko naselje "oppidum", dok ostala mjesta nabrojena u sklopu Cesargrada ostaju i dalje agrarne jedinice, sela kmetova i slobodnjaka poljodjelaca.

U drugoj polovini 19. stoljeća, nakon ukidanja kmetstva 1848. godine, dolazi do određenih promjena, no, iako su seljaci, bivši kmetovi, dobili selišne zemlje i bili oslobođeni podavanja i tlake, ipak nisu postali vlasnici šuma, pašnjaka, vinograda, a i ono malo zemlje što su dobili morali su bivšim gospodarima otplaćivati u ratama. I dalje su davali vinsku devetinu, plaćali korištenje šuma i pašnjaka i druge obveze koje su postojale u kmetsko doba. Budući da su smatrali da su oslobođeni od svih podavanja, seljaci su odbijali plaćati te daće, neredovito su otplaćivali otkup zemlje feudalcu i protivili se novim poreznim davanjima koje je uvodila državna uprava. Zbog svega toga su se sukobljavali s poreznicima, okružnicima i dizali prave bune koje su obično završavale sukobima s vojskom.

Hrvatsko zagorje bilo je krajem 19. stoljeća najgušće naseljeno područje banske

Hrvatske. Tada je Kumrovec upravnom podjelom pripadao općini Zagorska sela, odnosno kotaru Klanjec, Krapinsko-topličkoj podžupaniji, odnosno Varaždinskoj županiji. Dok je u Požeškoj županiji na km² površine živjelo 30, u bjelovarskoj 39, u zagrebačkoj 50, u varaždinskoj je živjelo čak 96 osoba. K tome treba dodati da je kakvoća zemlje tu bila najslabija i da su tu posjedi, osobito nakon raspadanja starih obiteljskih zadruga još više usitnjeni. Zbog toga dolazi do naglog raslojavanja sela, višak radne snage ne mogu primiti ni gradovi jer industrija još nije dovoljno razvijena, a nisu postojale ni željezničke pruge koje bi poslužile razvoju trgovine i obrta. I ono malo prihoda seljak nije imao gdje unovčiti, a i cijene prehrambenih proizvoda pale su u doba agrarne krize na beznačajne iznose. Budući da su bile česte i elementarne nepogode, glad je bila česti pratilac zagorskih sela. Narod je imao previše za smrt a premalo za život. Iz tih razloga došlo je osamdesetih godina do seljačkih nemira koji su zahvatili ne samo Klanjec i okolicu već i cijelu krapinsko-topličku podžupaniju, bio je to uvod u pravu bunu seljaka koja se proširili i bivšom Banskom krajinom. U takvim društveno-ekonomskim prilikama dočekalo je naše selo kraj 19., odnosno početak 20. stoljeća.

Kumrovec i okolna sela oduvijek su dio župe Tuhelj pa se i povijest Kumrovca i Kumrovčana, župljana tuheljskih, može velikim dijelom upoznati i pratiti upravo zahvaljujući crkvenim knjigama, od župnih spomenica, do računskih knjiga župne crkve i filijalnih kapela župe Tuhelj, od

Kanonskih vizitacija do Statusa animarum. Osim do sad nabrojanih spomenika svjetovnog značaja bitno je spomenuti i župne crkve i kapelice na ovom području, koje datiraju još od srednjeg vijeka. Gotička, barokizirana župna crkva Uznesenja Marijina u Tuhlju, potječe još iz 14. st. Njoj su pripadajuće područne kapele, od kojih neke postoje i danas a neke su dokinute. Spomenut ćemo područne kapele s kumrovečkog područja. Na brijegu iznad samog Kumrovca nalazila se barokna kapela sv. Roka, koja se u Kanonskim vizitacijama prvi put spominje 1686. godine. Sredinom 19. st. doprinosima vjernika kapela je oslikana, kupljene su nove orgulje i kapela je dobila dva nova oltara. U kapeli se redovito nedjeljom služila sv. misa. Dolazili su ispomagati i franjevci iz Klanjca. Godine 1895. piše župnik Vjekoslav Homotarić u Spomenici župe Tuhelj "da su ga saletili župljani oko Svetog Roka da su voljni žrtvovati što više, da si nabave nova zvona za kapelu, jer sadašnja su tako mala da ih nije čuti ni u Kumrovcu, a sramota je kad je veliko Rokovsko proštenje, da imaju takva zvona, drugi im se rugaju, osobito Štajeri". Tako je tada, zahvaljujući dobrovoljnim priložima seljana, kapela dobila nova zvona. No uz ta zvona vezana je još jedna istinita priča. Prema svjedočenju g. Martina Broza, nekad učitelja u Kumrovcu, ova zvona su u vrijeme Prvoga svjetskog rata zamalo istopljena za municiju, budući da je vojska zbog nedostatka bakra za municiju išla od crkve do crkve i skidala zvona za taljenje. Kad su to čuli Kumrovčani spasili su zvona tako da su ih skinuli s tornja i sakrili u

2. Rodna kuća Josipa Broza Tita, u pozadini je hotel "Kumrovec", kasnije Titova rezidencija, a iznad toga je kapela sv. Roka 1951. god.

jedan seoski bunar. Tako su zvona sačuvana i upravo prošle godine proslavila su stoti rodendan. Između dva svjetska rata pri kapeli Svetog Roka djelovala su društva koja su okupljala katoličku mladež, iako je u to vrijeme bio jak utjecaj "Jugoslavenskog sokola". Nakon Drugoga svjetskog rata, opet zahvaljujući doprinosima seljana, kapela je obnovljena i uvedena je električna struja. No, sudbinu kumrovečke kapele uvelike su odredile promjene vezane uz Kumrovec. Budući da su još 1945. u Kumrovec počeli dolaziti mnogobrojni pojedinci i grupe kako bi obišli Titovu rodnu kuću, već 1948. godine na zapadnoj strani Kumrovca, na brežuljku ispod kapele sv. Roka gradi se hotel *Kumrovec* koji se 1962. godine preuređuje

u rezidenciju za potrebe Titovih povremenih dolazaka u Kumrovec. Okoliš oko rezidencije hortikulturnim se rješenjem uređuje u park. Iako se iste godine "Staro selo" Kumrovec valorizira kao spomenik kulture i utvrđuju se granice zaštite ruralne cjeline, ipak je upravo te godine srušena stara barokna kapela Svetog Roka. Prema pripovijedanju V. Dedijera, Titovog biografa, gospodinu A. Lukinoviću, autoru knjige *Župa Tuhelj*, "drug Tito se jako razljutio zbog rušenja kapele, koja se vidjela kroz prozor njegove rodne kuće, i u kojoj je i sam ministrirao".

Za samo rušenje kapele u nedjelju 6. svibnja 1962. godine dovedena je skupina zatvorenika muslimanske vjeroispovijesti. Tako je Kumrovec ostao bez stare barokne,

3. Rušenje kapele sv. Roka, 1962.

u narodu vrlo omiljene, kapele Svetog Roka, kojoj su se svake godine na Rokovo slijevale rijeke hodočasnika iz ovoga našeg sutlanskog kraja pa i šire - vjernici iz susjedne Slovenije. Nakon rušenja na mjestu gdje se nalazila kapela postavljen je spomenik A. Augustinčića "Nika-partizanka". Novu kapelu Kumrovec je dobio u selu Ravno Brezje 1963. godine. U međuvremenu, stara kapela se nije puno spominjala, sve do 1994. kad je u sklopu našeg muzeja postavljena izložba "Stari sveti Rok", s velikim dijelom sačuvanog inventara iz stare kapele. Iste godine, u suradnji s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba provedena su i arheološka istraživanja temelja stare

kapele. Tom prilikom u sloju humusa na središnjem prostoru kapele pronađeni su ulomci rimske keramike, s istočne strane zvonika pronađena je srednjovjekovna keramika a u samom svetištu pronađena je grobna raka. Ove bi temelje trebalo konzervirati i zaštititi od daljnjeg propadanja.

Kumrovčani, a i ostali vjernici župe Tuhelj, hodočastili su na Snježnu Gospu, Malu Gospu, Uskrsni i Duhovski utorak k susjednoj kapeli Snježne Gospe u Risvici, koja stoji gotovo okomito iznad spomenika u Zelenjaku. Tjednik "Svijet" od 25. srpnja 1936. g. naziva je u legendi "Crkvicom triju želja" jer njezino zvono, navodno, svakom posjetitelju prilikom prvog posjeta

ispunjava tri želje. Ova se kapela spominje prvi put u najstarijoj kanonskoj vizitaciji vrbovečkog arhidakonata 1639.g. Osim glavnog i dva pobočna oltara ova kapela posjeduje zanimljivu klasicističku propovjedaonicu i orgulje koje danas, na žalost, nisu više u funkciji.

Matija Vischer, slikar iz Tirola načinio je 1682. g. bakrorez koji prikazuje Sutlu na ulazu u Zelenjak, s jedne strane je cesargradska utvrda i kapela Majke Božje Risvičke a s druge Kunšberg i kapela Sv. Margarete. Ovaj je bakrorez objavljen u "Topographia Styriae".

Unatoč širokoj lepezi kulturno-povijesnih spomenika datiranih od neolita preko srednjeg vijeka do danas, kumrovečki kraj postao je poznat i van granica naše domovine tek kao rodno mjesto Josipa Broza Tita. To je ujedno bio glavni razlog što su mnogobrojne rijeke posjetitelja prošle kroz Titovu rodnu kuću koja, s vremenom, postaje centralni sadržaj staroga kumrovečkog sela.

Već po izgledu Titova rodna kuća se razlikuje od ostalih kuća u selu - bila je to prva takva zidanica u selu, prostranija i ljepša od susjednih drvenih "hižica". Ovu je kuću sagradio Titov djed Martin godine 1860., kako je urezano u nadvratnik na ulaznim vratima. Glavno pročelje ove kuće okrenuto je na jug, prema glavnom seoskom putu. U neposrednoj blizini svoje kuće Martin Broz držao je kovačnicu. Kuća koju je sagradio bila je građena za život složene obitelji - u njoj su usporedo prebivale dvije uže obitelji. U desnom dijelu živio je Titov djed, a u lijevom Titovi roditelji, njegov otac Franjo i majka Marija.

Titova kuća stavljena je još 1945. godine van životne upotrebe, obje obitelji koje su tu stanovale preseljene su u nove domove. Kuća je znatno popravljena i izmijenjena i to: dotrajalo krovište, dovratnici, vrata i prozorski okviri, u predvorje je na prvotno nabijenu zemlju stavljen drveni pod, u dvorištu je srušen "štagalj", štala, (iako je bila najljepša u selu), pokraj Titove kuće 1948. g. postavljena je statua "Maršal Tito" rad kipara Antuna Augustinčića.

Muzejski stručnjaci i konzervatori počeli su 1952. g. uređivati Titovu kuću. Odlučeno je da se desni dio uredi "onako kako je to bilo za Titovih roditelja, kad im se ovdje rodilo sedmo dijete - Josip". U lijevom dijelu kuće postavljena je biografska izložba o Titovom životu. Rješenjem Savjeta za nauku, prosvjetu i kulturu od 02. 02. 1953. g. osnovan je Memorijalni muzej Maršala Tita. Od 1954. g. rukovoditeljem muzeja imenovana je prof. M. Gušić. Ističući nužnost očuvanja rustičnog ambijenta koji daje okvir Titovoj kući, prof. Gušić inicirala je stručnjake-etnologue, konzervatore, arhitekte, da prouče stanje stare kumrovečke jezgre i na toj je osnovi 1956. g. izradila "Prijedlog za uređenje starinskog naselja Kumrovec". U tom "Prijedlogu..." prof. Gušić, uz povijesnu i odgojnu važnost Titove kuće i cijelog naselja, ističe i važnost očuvanja ove autohtone sredine koja će upravo po toj svojoj "arhaičnoj slici postati zanimljiva i živa turistička atrakcija..."

Do realizacije projekta prof. M. Gušić došlo je tek sredinom osamdesetih godina kad se provodi rekonstrukcija i restauracija stare kumrovečke jezgre. U sklopu

programa uređenja i revitalizacije "Starog sela" Kumrovec, 1981. g. restaurirana je i stara kumrovečka škola, sagrađena 1891. g. a koju je pohadao i Josip Broz. Unutrašnjost zgrade prilagođena je izložbi koja s lijeve strane prezentira rekonstruiranu učionicu s kraja 19. i početka 20. stoljeća, s autentičnim inventarom iz tog razdoblja. S druge, desne strane, postavljena je izložba o počecima školstva na području kotara Klanjec - ovdje su uz dokumentarnu građu bili izloženi i originalni predmeti otkupljeni iz kumrovečke i ostalih škola na ovom području (Spomenice nižih pučkih škola, pločice na kojima su djeca pisala, imenici itd.).

Početak devedesetih godina ovog stoljeća, osnivanjem muzejsko-galerijske ustanove Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej "Staro selo" postaje jedna od njezinih ustrojbenih jedinica, uz Muzej evolucije u Krapini, Galeriju A. Augustinčića u Klanjcu, Muzej Seljačkih buna iz Gornje Stubice.

Bez obzira kako će određena povijesna istraživanja prosuditi ulogu i značaj Josipa Broza Tita, nesporno je da je on svojim djelovanjem obilježio ove naše prostore u stoljeću koje upravo istječe. Oko njegove rodne kuće nastalo je ovo naše jedinstveno etno-selo kao autentična, ruralna sredina. Muzej "Staro selo" Kumrovec više je od "običnog" muzeja. Naš tim stručnjaka u sastavu 2 etnologa, muzejski pedagog i povjesničar trude se da organiziranjem popratnih sadržaja (prezentacija rada tradicijskih obrta, prezentacija starih običaja npr. zagorska svadba, organizacija likovne radionice) približi naše muzejske sadržaje domaćim i inozemnim posjetiteljima,

različitih dobnih i obrazovnih skupina, a bogato kulturno-povijesno okružje nepresušni je izvor novih tema i novih istraživanja.

Literatura:

1. Gušić, M. Staro selo Kumrovec. U: monografiji *Kumrovec*, Kumrovec, 1979.
2. Horvat, A. Pregled spomenika kulture s područja općine Klanjec, "KAJ", III/ Zagreb, 1979.
3. Jagarčec, N. Sidonija Rubido Erdödy, Kumrovec, 1995.
4. Jagarčec, N. Počeci školstva na području kotara Klanjec, "Muzejski vjesnik", br. 14. 1991.
5. Jagarčec, N. Sjećanje na staru kapelu sv. Roka srušenu 1962.g., "Muzejski vjesnik" br. 18./19., 1996.
6. Lukinović, A. *Župa Tuhelj*, Župni ured Tuhelj, 1992.
7. Pavličević, D. Seljački nemiri u klanječkom kraju godine 1883., "KAJ", III/ Zagreb, 1979.

SUMMARY: The Cultural and Historical Elements of the Kumrovec Region

Kumrovec, a village in the valley of the Sutla river, on Croatia's far north-west border with the Republic of Slovenia, was first mentioned in written documents in 1463 as one of the estates of Cesargrad. This mediæval castle had previously been linked with the family of the Counts of Cilli, and then passed to the counts of Erd(dy, a famous Croatian aristocratic family, whose members were through history especially active on the Croatian political scene.

In spite of the wide range of cultural and historical monuments dating from the Neolithic period, through the Middle Ages

to our time, the Kumrovec region became famous even outside our country as the birthplace of Josip Broz Tito.

Today the house in which Tito was born is only one of the exhibits in the "Old Village" Museum in Kumrovec. Regardless of the way in which certain historical research will judge the role and significance of Josip Broz Tito, it cannot be denied that his actions left a deep impression on our country in this century.

Around the house in which he was born, this unique, authentic rural environment has been preserved and it, by itself, is a monument of sorts which vividly and comprehensively speaks about village life in Zagorje as it used to be, a way of life which is now, at the close of the 20th century given way to modern civilisation. It is therefore all the more important to preserve this village of ours, not only as a part of the cultural and historical heritage of the Croatian Zagorje, but also as an important and indispensable part of the cultural and historical heritage of Croatia.